

BİLDİRME GÖREVLİ “OLUR”UN AHISKA AĞZINDAKİ İHTİMAL İŞLEVİ VE ESKİ TÜRKÇEDEKİ İZLERİ

Dr. Serpil ERSÖZ*

ÖZ: *Ol-* fiili Türkçede esas fiil olduğu kadar yardımcı fiil olarak da kullanılabilir. Yardımcı fiil olarak kullanıldığında ya birleşik *fiilleri* oluşturur ya da cümlede bildirme görevini yerine getirir.

Makale, *ol-* fiilinin geniş zaman çekiminin (*olur*'un) bildirme görevinde kullanılmasıyla ilgilidir. Literatürde bildirme görevindeki *ol-* fiilinin yapısal ve anlamsal özellikleri üzerine araştırmalar varken, *olur* yapısının cümledeki anlamsal işlevi üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir.

Ahıska ağzında *olur* sözü ile oluşturulan belirli yapıların (*İsim+olur*, *Fiil-mİş +olur*, *Fiil-mAk +olur*, *Fiil-sA+kişi eki +olur*), standart Türkiye Türkçesindekiler ile görev bakımından aynı, fakat anlam bakımından farklı kullanıldığı tespit edilmiştir. Elinizdeki makale de işte bu farklılıklar üzerine odaklanmaktadır.

Makalede, bildirme görevli *olur*'un Ahıska ağzında ihtimal/tahmin/olabilirlik işlevindeki kullanımının Türkçenin tarihî dönemlerinde de olup olmadığı sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bildirme, ihtimal, Ahıska ağzı, Eski Türkçe, *ol-* fiili.

The Function of Possibility of The Verb *Ol-* in The Indicative Mood in Ahıska Dialect and Its Traces in the Old Turkish

ABSTRACT: The verb *Ol-* (be) may be used as both main and auxiliary verb in Turkish. When it is used with the function of being an

* Celal Bayar Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl., serpilerso@yaho.com

auxiliary verb, it either forms compound verbs or serves as an indicative mood.

The article is about the simple present conjugation (*olur* – am/is/are) of the verb *ol-*. While there are researches in the literature with regard to the semantical and structural characteristics of the verb *ol-* in indicative mood, it is seen that semantic function of word *olur* has not been emphasised, yet.

It is determined that certain structures formed with the word *olur* in Ahiska dialect (*Noun olur, Verb-mİş olur, Verb-mAk olur, Verb-sA+personal ending olur*) are used same with Turkish spoken in Turkey in terms of functionality, but different in terms of semantics. This study focuses on these differences which vary from the Turkish spoken in Turkey in terms of semantics.

The article starts out the determination that the verb *olur* with indicative mood used in the function of possibility/estimation/likelihood in Ahiska dialect and it questions whether this function existed in the historical periods of the Turkish language, or not.

Key Words: Indicative Mood, Possibility, The Dialect Of Ahiska, Old Turkish, The Verb *Ol-*

0. GİRİŞ

Türkçede *ol-* fiilinin kullanım alanı oldukça geniştir. Hem bir esas fiil hem de bir yardımcı fiil olarak işletilebilir. Yardımcı fiil olarak iki farklı görevde karşımıza çıkar. Birinci görevi, isim ya da fiillerle birlikte anlamca bir bütünlük oluşturan ve cümle içinde tek bir kelime gibi muamele gören birleşik fiillerin oluşturulmasını sağlamaktır (Ercilasun 1984: 48; Korkmaz 2003: 797, 801): Hasta olmak, asker olmak, esir olmak, iyi olmak, görünmez olmak, utanır olmak ... gibi örnekler burada sayılabilir. İkinci görevi ise eklendiği cümlelerde bildirme işlevini yerine getirmektir.

Ol- fiili ile ilgili şimdiye kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili literatürün çoğu *ol-* fiilinin isim+*ol-* şeklinde oluşturduğu yapılarda yardımcı fiil görevinde kullanılışı ile ilgilidir (Ergin 1993: 365; Hacıeminoğlu 1996: 176; Gabain 1988: 87; Gülsevin 1999, Tekin 2003: 98; Korkmaz 2003: 534, 797, 801; Özmen 2007; Ay 2011; Aslan 2012). Bu çalışmalarda *karı bol-* “yaşlan-“, *yagı bol-* “düşman ol-“, *bars bol-* “kabar-“, *dost ol-*, *yok ol-*, *iyi ol-*, *memnun ol-* gibi yapılar ile bitirmiş *olacaktık*, *bitirmiş olmam gerekiyor*, *tamamlanmış olur*, *gider oldu*,

çıkacak oldum, duyulmaz oldu, düşünüyor olacağım ...vs. türünden yapılar incelenmiştir.

Türkçede ol- fiilinin yalnızca yardımcı fiil olarak değil, cevheri fiil olarak kullanıldığını gösteren çalışmalar da vardır (Turan 1999, Özalan 2014). Örneğin Zikri Turan, Eski Anadolu Türkçesinde ol- fiilinin bildirme görevinde kullanılmasını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir (Turan 1999). Turan’ın bu çalışmasında, konumuzla doğrudan ilgili olan +*olur* = +*Dir* başlığı dikkati çeker. Bu başlık altında *dôstını sevmek anı sevmek olur; Azrâil dünyâ göğinde olur* gibi örnekler tespit edilmiştir (Turan 1999: 275).

Gabain de eserinde “bol- ‘imek’ manasında, ‘olmak’ manasında olduğu kadar çok değerlidir” notunu düşmüş ve *bo mâniñ âi’özüm nâñ ymâ âdligsiz bolup* “bu benim vücudum tamamıyla değersizdir” örneğini vermiştir (Gabain 1988: 88). Bunlar, Türkçede cevheri fiil olarak yalnızca er- fiilinin değil, başka fiillerin de kullanıldığını gösterir (Türk 2004: 2996). Nitekim *tur-* gibi çok yaygın olan cevheri fiillerin yanında, *tetir/titir* gibi yalnızca Eski Uygurca dönemine ait metinlerde görülen cevheri fiillere de rastlanır (Türk 2004: 2996; Doğan-Özalan 2013).

Karahanlı Türkçesinde bildirmenin üç şekilde yapıldığı bilinir: 1) Bildirici için hiçbir unsur kullanmadan; 2) ol şahıs zamiri ile; 3) er-, tur-, bol- yardımcı fiilleri ile (Ercilasun 1984, 49). Ercilasun, Kutadgu Bilig’de bildirme için en yaygın kullanımın *turur* ve *ol* ile olduğunu, ‘*erür*’, ‘*boldı*’ ve ‘*bolur*’ şekillerinin nadir olarak bildirme için kullanıldığını ifade eder (Ercilasun 1984: 50).

Ol- fiili ile ilgili anlamsal incelemeler içeren çalışmalara da rastlanır. Örneğin Orhun Türkçesindeki bol- ve er- fiillerini ele alan Karabeyoğlu, anlamca birbirine yakın olan bu fiillerin görevlerini “varlıkların mevcudiyetlerini, ortaya çıkmalarını; varlıktaki değişimi bildirmek ya da varlığı tanımlamak” olarak tespit etmiş, fakat bu fiillerin fonksiyonlarındaki ayrılıkların çok belirli olmadığını ifade etmiştir (Karabeyoğlu 2007: 87). Turan da Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki ol- yardımcı fiilinin, içinde geçtiği birleşiklerde kazandığı anlamları şöyle sıralamıştır: 1) bir hâle gir-, bir hâl üzere bulun-; 2) neş’et et-, sebebine dayan-, kaynaklan-; 3) mevcut ol-, bulun-; 7) mümkün ol-, imkân dahilinde bulun-; 8) imal edil-, yapı-; 9) yaratıl-; 10) dönüş-, hususiyetini kazan-; 11) geç-, (zaman) arkada kal-; 12) icra edil-; 13) sür-, devam et-; 14) yolunu tut-, usulünü takip et- (Turan 1999: 267).

Deny, ol- yardımcı fiilinin, içinde yer aldığı birleşige *belkilik* anlamı katabildiğini tespit etmiştir. Konuyla ilgili *unutmuş olacak*

örneğini vererek bu gibi birleşiklerde “yardımcı fiil rolünü yapan *olacak* fiili, yalnız şekilce bir istikbal siygası olup, hakikatte *belkilik* mânası verir; ve bu, karmaşık fiilin bildirdiği zaman mazidir ki bu da *unutmuş* fiilinden çıkar. Unutmuş olacak=unuttu belki.” açıklamasını yapar (Deny 1941: 467).

Makalede Ahıska ağzındaki (=AA) bildirme görevli *olur*’un kullanımı işlevsel bir yaklaşımla incelenmiş, AA’da tespit edilen *olur*’lu belirli yapıların (*isim+ olur, fiil-mİş+ olur, fiil-mAk +olur, fiil-sA+kişi eki +olur*) ve işlevlerinin, Türkçenin tarihî dönemlerinde de kullanılıp kullanılmadığı sorgulanmıştır.

1. (İsim) + (olur)

1.1. Ahıska Ağzında

Aşağıdaki örneklerde yer alan *olur*, kullanıldığı cümleye *kuvvetli* ya da *zayıf ihtimal/tahmin* anlamı katmıştır:

i. *onnar da äşger_olur_e mi israfil?* (Ersöz 2013: 120).
“Onlar da **muhtemelen askerdi**, değil mi İsrail?”

ii. *çocuĝ düşmiya, ĝapi açuĝ_olur da.* (Ersöz 2013: 158).
“Aman çocuk düşmesin, **kapı açık olabilir (=belki kapı açıktır).**”

iii. *ben_o aĝıt küçüĝ çocuĝıdim, alti yaşında olurdum, babamë äşgere götürdiler.* (Ersöz 2013: 166). “Ben o zaman küçük çocuktum, **muhtemelen altı yaşındaydım**, babamı askere götürdüler.”

iv. *iştá o zamanda öĝında bir atli peydah_olıyer. atli peydah_olıyer, anam o zaman üç ya dört yaşlarında olurdu.* (Demiray 2011: 382). “İşte o zaman önünde atlı (biri) peyda oluyor. Annem o zaman **muhtemelen üç ya da dört yaşındaydı.**”

v. *iştá beş tütün, on tütün kövlára böldilár bizlári. biz da binduĝ bir arabaya, bir arabaya bindürdilár bizi ..., góturdılár da rayon çentirndan, rayon merkezindán bir yirmi kilometr olur, ... Ķalenin Ķalĝozunun köksaĶĶal kövüna yerláşturdılár.* (Demiray 2011: 395). “Beş aile, on aile (şeklinde) köylere paylaştırdılar bizi. Bizi de bir arabaya bindirdiler, götürdüler, ilçe merkezinden **aşağı yukarı yirmi kilometre (mesafede)dir**, Köksakal köyüne yerleştirdiler.”

vi. *şimdi bizim oturduğumuz rayondan neredáysa otuz kilometre olur semerĶant şehri. (Demiray 2011: 398). “Bizim oturduğumuz ilçeden aşağı yukarı otuz kilometredir Semerkant şehri.”*

vii. *ásger oni na bülür ki? oni, ancağ_onun böyügi olur ki áşgerá ámir vermişdür (Demiray 2011: 486). “Asker onu ne bilir ki! Muhtemelen onun üstüdür ki, askere emir vermiş.”*

Görüldüğü gibi bu yapılarıdaki *olur*’un standart Türkçedeki biçimsel karşılığı, doğrudan +*Dİr* bildirme ekiyle yapılabilmektedir: Örn. *asker olur=askerdir*. Nitekim ilgili literatürlerde de *olur*=+*Dİr* eşitliğinden bahsedilmişti (Ercilasun 1984:49-50; Turan 1999:265-289). Ancak AA’da bildirme görevli *olur*’un literatürde rastlanmayan özel bir anlamsal işlevi vardır. Bu işlev, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, *olur*’un kullanıldığı cümlelere kattığı *geçmişe dönük ihtimal/tahmin* anlamıdır.

1.2. Türkçenin Tarihî Metinlerinde

AA’daki *isim+olur*’un bildirdiği ihtimal işlevi eski ve orta Türkçe dönemlerine ait metinlerde tam olarak tespit edilememektedir. Çünkü Türkçenin tarihî metinlerindeki *olur*’lu cümlelerde, yukarıdaki AA’ya ait verilen örneklerde olduğu gibi, belirgin bir *ihtimal/tahmin* hissedilememekte, ancak yapısal *isim+olur*=+*Dİr* denkliği kurulabilmektedir. Zikri Turan tarafından Eski Anadolu Türkçesindeki bu tür kullanımların ayrıntılı bir şekilde incelendiğinden daha önce bahsedilmişti: ‘*ışđ derdin bil ki ol hōş derd olur, ıřđ derdin çekmeyen nâmerd olur* (Turan 1999: 274). Bu eşitlik Kıssa-i Yusuf’un iki nüshası arasında da görülür (Karahana 1994: 223):

G nüshası	Ü nüshası
<i>Cânumuğ içinde cân olur bağa</i>	<i>Cânumuğ içinde cândur bağa</i>
<i>Cânumu ıurban ılayum ben ağa</i>	<i>Cânumu ıurban ılayum ben ağa</i>

Kutadgu Bilig’de nadiren de olsa *bolur*’un -*Dİr* bildirme ifadesi için kullanıldığı daha önce Ercilasun tarafından tespit edilmişti. Ancak Ercilasun, *bolur*’un ihtimal ya da kesinlik gibi cümleye kattığı herhangi bir anlamsal işlevinden bahsetmemiştir (Ercilasun 1984: 49-50). Fakat Kutadgu Bilig’den alınan aşağıdaki örneklerden hareketle, bildirme görevli *bolur*’un bu eserde genellikle *kesinlik* işlevi ile kullanıldığı söylenebilir:

931 <i>otunluk bıvalık yavalık kamug İsizler kılınç bolur ay ulug (Arat 1991: 110)</i>	(Küstahlık, kabalık, aksilik hep kötülerin hareketidir ey büyük!)
932 <i>Bela mihnet emgek ökünçün sıgıt İsizlik yanıtı bolur ay yigit (Arat 1991: 110)</i>	(Bela, mihnet, zahmet, peşimanlık ve keder hep kötülüğün karşılığıdır , ey yiğüt!)
937 <i>Erej arzu nimet küvençin avınç Bu edgü yanıtı bolur bu sevinç (Arat 1991: 111)</i>	(Huzur, arzu, nimet, emniyet, rahat ve bu neşe, sevinç, hep iyiliğın karşılığıdır).
1636 <i>Kişilik tidüküm bolur edgülik Bu egdü bolur ol yigü kedgülik (Arat 1991: 181)</i>	(İnsaniyet dediğim, iyiliktir ; bu iyilik başkalarını yedirmek ve giydirmektir).

Köktürkçe döneminde rastlanamayan bildirme görevli *bol-* fiiline Eski Uygurcada tesadüf edilir. Maytrisimit ve Altun Yaruk'tan alınan aşağıdaki Eski Uygurca cümlelerde *olur*, *kesinlik* bildirmektedir:

<i>Enetkekce bolur (Tekin 1976:117)</i>	(Hintçesidir)
<i>tözünler oğlıya p(a)ramıt timek savning yorugı negü bolur tip tiser (Kaya 1994: 192)</i>	(Ey asiller oğlu! Paramıt (erdem) denilen sözün izahı nasıldır , dersen...)

Olur Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinden Kısasü'l-Enbiya ve Nehcü'l-Feradis'ten alınan aşağıdaki örneklerde de bildirme göreviyle kullanılmıştır:

<i>Mecmû'ı ırî hadîs bolur (Ata 1995: 2)</i>	(Toplamı kırk hadistir .)
<i>Ma'nîsi ol bolur kim (Ata 1995: 1)</i>	(Manası şudur ki)
<i>Elçiler ıdmanınğ 'âdatı ol bolur kim (Ata 1995: 57)</i>	(Elçiler göndermenin âdeti şudur ki)
<i>'Alî razhu yağılar birle uruşmaı üçün ağır çerigler birle çıtı. Yağılar ol kişiler bolur kim musulman erke halîfağa boy bërmediler, baş tartıp çığanlar bolur (Ata 1995: 102)</i>	(Hz. Ali düşmanlarla savaşmak için askerler ile yola çıktı. Askerler o kişilerdir ki Müslüman iken halifeye itaat etmediler, isyan edenlerdir)

‘ <i>Âlim kim bolur?</i> Têdi erse, ‘ <i>Alî razhu aydı: ‘Âlim ol bolur kim, Tangrıdın íorísa tań (Ata 1995:103)</i>	<i>(Alim kimdir, deyince Hz. Ali dedi: Alim odur ki Tanrı’dan korkar ve ...)</i>
<i>Kullar kadrin bilmek ol bolur kim (Ata 1997: 130)</i>	<i>(Kulların kadrini bilmek şudur ki...)</i>

Kıyasü’l-Enbiya’dan alınan aşağıdaki metinde *olur*’un kullanıldığı cümleye *ihtimal/tahmin* anlamı kattığı tespit edilmiştir:

Musi yana kırk kün du’a kıldı, yayag çökürge keldi kalgan aşıkların yedi. Bazılar aymış: olar küye bolur, aşıklarında küye koptı. (Ata 1997: 160)

Buradaki, “*bazılar aymış: olar küye bolur*” cümlesi, bu cümlenin içinde yer aldığı metnin bağlamı dikkate alındığında, *bazı kimselerce, istila edenlerin çekirge değil güve olduğunun tahmin edildiği ya da istila edenlerin güve olduğu yolunda kuvvetli bir ihtimalden bahsedildiği* şeklinde anlaşılmalıdır. Bu örnekteki *olur*, hem yapısal hem de anlamsal işlevi bakımından AA’da tespit edilen örneklerle örtüşmektedir.

Yine Kıyasü’l-Enbiya’dan alınan aşağıdaki Üzeyir Peygamber kıssasında da, *olur*’un AA’ya ait yukarıdaki *iii.* ve *iv.* maddelerde geçen yaşla ilgili tahminlere benzer bir *tahmin* bildirdiği tespit edilmiştir:

Mevlî ta’âlâ tîrgüzmek íudretini ‘Üzeyrge körgüzmek için ‘Üzeyrniñ cânın aldı, yüz yıl uşunda yattı andın soñ tîrgüzdi. ... Andın soñ ‘Üzeyr eşekge minip eviñe keldi íapuğ íańı oğlu çıtı, aí saíallıg ‘Üzeyr aydı: es-selâmun ‘aleyküm yâ oğlum. Oğlu aydı: meni musaħħar tutar-sen, men íarı sen yigit, tań maña oğlum ders-en. Oğlu anda yüz yegirmi yaşda erdi, ‘Üzeyr yüz yaşda erken bu vâń’a bolup erdi. Vâń’adın burun oğlu yęirmide erdi, yüz yıl ‘Üzeyr ölüp yattı bes oğlu yüz yęirmide bolur (Ata 1997: 235)

Koyu renkle işaretlenen yukarıdaki ifadelerden neden birinde *erdi*, diğerinde *bolur* kullanıldığı, *olur*’un bugünkü AA’daki işlevi dikkate alınarak açıklanabilir:

▪ *Vâń’adın burun oğlu yęirmide erdi*: “Bu olaydan önce oğlu 20 yaşında idi”. (Bu, bilinen ve kesin olan bir gerçekliktir.)

▪ *yüz yıl ‘Üzeyr ölüp yattı bes oğlu yüz yęirmide bolur*: “Üzeyir 100 yıl ölüp yattığına göre, muhtemelen oğlu (o anda) 120 yaşındaydı”. (Bu ise zamanın akışı dikkate alınarak, anlatıcı tarafından yapılan

hesaplamalara dayanan bir gerçekliktir. Yani nihayetinde bir çıkarımdır, tahmindir.)

2. (Fiil-mİş) + (olur)

2.1. Ahıska Ağzında

Burada incelenecek olan *fiil-mİş +olur* yapısının, *öncelik fiilleri* (Korkmaz 2003: 801) olarak adlandırılan yapıdan farklı olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü öncelik fiilleri olarak adlandırılan yapıda yer alan ol- fiili, bir birleşik fiil oluşturmuştur. Bununla ilgili Korkmaz'ın verdiği örneklerden birkaçı: *Bu mühim havadisi böylece herkes duymuş olurdu. -Valla lûtfetmiş olursunuz, diye Başhekim cevap verdi* (Korkmaz 2003: 801). Bu tür birleşik fiiller AA'da da vardır: *onnan sora giderken, biz_ona çıkolata hazırlamış_olurus, bi de gömlek* (Ersöz 2013: 105).

Aşağıdaki örneklerde görülen *fiil-muş* yapısı üzerindeki *olur* ise, bildirme görevinde kullanılmıştır:

i. *neyse iki ay burda oldum, burdan beni rostova yollad'ler, rosdov bö'üg şeerdür_çidmiş_olursun.* (Ersöz 2013: 94). “İki ay burada kaldım, beni buradan Rostov'a yolladılar. Rostov büyük bir şehirdir, **muhakkak duymuşsundur.**”

ii. *bu ne_bleşm ç varli ailedü' sürüyrd'le, bu ne_blim sitalinnen düşmandur süriyrd'ler, savete düşmandú sür... bir_aile iki aile belke ele sürülmüş olur.* (Ersöz 2013: 99). “Bu zengin ailedir, bu Stalin'e düşmandır, Sovyet'e düşmandır diye sürüyorlardı. ... **Belki** bir iki aile böyle **sürülmüştür.**”

AA'da *eşitmiş olursun* ifadesindeki *işitmek* eylemi geçmişte olup bitmiştir. *Olur* ise geçmiş zamandaki bu eyleme yalnızca *ihtimal/tahmin* anlamı katmıştır.

Öncelik fiilleri olarak adlandırılan *fiil-mİş +olur* birleşik yapısının gösterdiği zaman ise bundan farklıdır. Örneğin, *sen o zamana kadar çoktan gitmiş olursun* cümlesindeki *gitmiş olursun* birleşik fiili gelecek zamanı göstermektedir.

2.2. Türkçenin Tarihî Metinlerinde

AA'daki bildirme görevli *olur*'un, *fiil-mİş* yapısı üzerinde kullanılmasına, Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerde de rastlanmıştır:

Aşağıda Kutadgu Bilig'den birkaç örnek verilmiştir (Arat 1991: 522):

5242 Kayısı kötürmüş bolur küç irinç Kayısı çıgaylık bile yir sakınç	(Bazısı darlığa düşmüştür ve bedbahttır ; bir kısmı da fakirlik ızdırabı içindedir.)
5243 Kayu aç kayısı yalınmış bolur Kayu kadgu birle ulunmış bolur	(Bazısı aç, bazısı da çiplaktır ; bazısı ise endişe içinde kıvrandır .)

Yine Kutadgu Bilig’den alınan aşağıdaki örneklerde ise bildirme görevli *-miş olur*’un içinde bulunduğu cümlelere *tahmin/ihtimal* anlamı kattığı görülür. Bu kullanım, AA’dakiyle aynıdır:

1232 Kalı birmez erse yetilse ecel Bitilmiş bolur bu ecelke ezel (Arat 1991: 140)	(Eğer senin yerine benim canımı almaz ve ecel sana gelirse, demek bu ecel ezelden mukaddermiş .)
---	--

Kutadgu Bilig’den alınan aşağıdaki beyitler (Arat 1991: 596) ise, bağlamın anlaşılabilmesi için öncesindeki ya da sonrasındaki beyitlerle birlikte bütün olarak verilmiştir:

6005 Telim tüş bolur yim içimke barır Yaragsız yimiş bolsa tengsiz kelir 6006 Takı bir tüş ol kör bu yıl faslınga Tadusu küçenip barır aslınga	(Birçok rüyalar vardır ki, yemek ve içmekten gelir; yaramayan yemekler yenilmiş ise, rüya da uygunsuz olur) (Bazı rüyalar vardır ki, yılın mevsimlerine bağlıdır; ahlattan biri kuvvetlenerek, rüyayı kendi aslına çeker)
6007 Yıl ülgı yaz erse kiçig erse er Kızıl körse barça yağız körse yir 6008 Anı kan küçemiş bolur belgüliüg Ayu bir kan alsun angar ülgüliüg	(Yılın mevsimi bahar ve insan da çok genç ise, her şeyi kızıl ve yeri kara görürse) (Belli ki, onun kanı kuvvetlenmiştir , ona bir miktar kan aldırması tavsiye edilir.)
6009 Yıl ülgı yay erse tüşegli yigit Sarıg al tüşese ya kürküüm ögit 6010 Sarıgı küçenmiş bolur ay bügü Özini boşutgu terengbin yigü	(Yılın mevsimini yaz ve rüya gören delikanlı ise, rüyasında sarı, penbe renklerle safran veya öğütülmüş bir şey görürse.) (Ey hâkim, demek ki/muhtemelen onun safrası kuvvetlenmiştir ; midesini boşaltması ve kudret helvası yemesi lazımdır.) ¹

¹ Arat’taki tercüme şu şekildedir: “Ey hakîm, onun safrası kuvvetlenmiş olur; midesini boşaltması ve kudret-halvası yemesi lâzımdır” (Arat 1988: 430). Fikri Silahtaroglu

6011 Yıl ülgü küz erse er erse orut Kara körse tag ya kudug körse iüt 6012 Bu sevda küçenmiş bolur ay kadaş Ot içgü mengesin arıtu adaş	(Yılın mevsimi güz ve insan da geçkin bir yaşta ise, rüyasında siyah, dağ, kuyu veya çukur görürse) (Ey kardeş, onun sevdası kuvvetlenmiştir; ey dostum o ilaç içmeli ve beynini temizlemelidir.)
6013 Kış erse yana tüş körügli karı Akar suv tüşese ya buz kar tolu 6014 Küçenmiş bolur kör anıng balgamı İsig neng yitürgü içürgü emi	(Mevsim kış ve rüya gören de ihtiyar ise, rüyasında akar su veya buz, kar ve dolu görürse.) (Demek ki/muhtemelen onun balgamı kuvvetlenmiştir, bunun ilacı ona sıcak şeyler yedirmek ve içirmektir.) ²

3. (Fiil-mAk) + (olur)

3. 1Ahıska Ağzında

Fiillerin –mAk mastar ekiyle çekimlenmiş biçimlerine *olur* yapısının eklenmesi, cümleye bir çeşit *ihtimal* anlamı katar. Bu tür yapılar standart Türkçede ya "... mümkündür" şeklinde algılanabilir ya da fiilin edilgen çatıda yeterlik biçimiyle karşılanabilir. Örneklerinden bazıları aşağıdadır:

- i. *atlara binende üsdiine atıyorsın_oni. ha on¹nen uyumağ_olur, bele bır yere sar, yad uyu. (Ersöz 2013: 85). "Atlara bindiğin zaman üstüne atıyorsun onu. Onunla uyunabilir, böyle bir yere ser, yat, uyu."*
- ii. *ävelgi bir, ottus ğırh binnën beş ğatı ğaldurmağ_olurdi, şindi diyah gi yüz_üz_älli bin. (Ersöz 2013: 92). "Otuz kırk binle beş katı (=beş katlı bir bina) yapmak mümkündür, (ama) şimdi diyelim ki yüz yüz elli bin (ile ancak mümkün)."*
- iii. *bır binbaşının ğulağına, bu türhdür or¹ye yollamağ_olur mi, (dedi). (Ersöz 2013: 95). "Hemen bir binbaşı, diğer bir binbaşının kulağına: 'Bu Türktür, oraya yollanır mı!'"*

tarafından yapılan tercüme ise "safrası güçlenmiş, olur ey yetkin, // içini boşaltıp, terengbin yesin" (Silahdaroğlu 2000: 481).

² Arat'taki tercüme şu şekildedir: "Onun balgamı kuvvetlenmiş olur; bunun ilacı ona sıcak şeyler yedirmek ve içirmektir" (Arat 1988: 430). Fikri Silahdaroğlu tarafından yapılan tercüme ise: "Balgamı güçlenmiş, olur, gör bunun, // sıcak yiyip, içmek, ilacı onun)" (Silahdaroğlu 2000: 481).

- iv. *bele bir man□a^va de gelmaĝ_olur.* (Ersöz 2013: 98). “Böyle bir manaya da gelebilir.”
- v. *oriya doldurmasınnar ki ne yatmaĝ_olur, ne iş_olur de^v bir_ay yol gidecauĝ.* (Ersöz 2013: 108). “Oraya (çok) doldurmasınlar ki ne **yatılabilir** ne de başka bir şey yapmak mümkün olur, bir ay yol gideceğiz.”
- vi. *böyüĝ_arabo olaydi, doldurub gāurmaĝ_olurdi bişelá.* (Ersöz 2013: 163). “Elli altı tane köyü var posofun, hepsini toplasan on sekiz bin kişi olur. On sekiz bin kişiye de bir tane şeker fabrikası bakar. öyle bir şey **yapılabilir** orda.”
- vii. *ālli alti tene köy^ü var posovun, hebbisini yıĝışdursan on säggiz bin can. on sekiz bin cani bi tç şeger fabrığasi baĝar. / ėle bişe yabmaĝ_olur_orda* (Ersöz 2013: 195).
- viii. *baĝ_unun yaĝın_oldi mi herşey yapmaĝ_olur, dē yeter gē ārinme, ārinmezden yapacan.* (Ersöz 2013: 223). “Bak, un(un) yağ(ın) oldu mu, her şey **yapılabilir**, yeter ki erinme, erinmeden yapacaksın.”

Standart Türkçede *-mak olur* yapısına değil de daha çok bunun olumsuz *-mak olmaz*’lı şekline rastlanır. Örn. *Her zaman bu tarzda hareket etmek olmaz* (Korkmaz 1959: 108). Bu tür *-mAk olmaz*’lı yapılar AA’da da bulunur ve cümleye kattıkları anlam da standart Türkçedekiyle aynıdır: *buram_aĝrır, yavaşdan_aĝrır, yani ĝaldurmaĝ da olmiyē, aĝr bişe olmiē, üzüлмаĝ_olmaz, dohdorun deduĝları. üzüldün mi daamli aĝrır* (Ersöz 2013: 223)

3.2. Türkçenin Tarihî Metinlerinde

AA’daki bu yapıya eski Uygur Türkçesi metinlerinde de rastlanır. Hatta bu metinlerde, söz konusu yapının AA’da bildirdiği *olabilirlik/ihtimal* anlamı da sezilir. Bunun için, ilki Altun Yaruk’tan, ikincisi Maytırsimit’ten alınan aşağıdaki cümleler örnek olarak verilebilir:

<i>[ne]ce [t(e)nglig] tıdıĝ antırayları arısar [nece] t(e)nglig nomlarning oz tozi ancılayu ok arıĝ süzüik yig bilge biligiĝ bulmakı bolur</i> (Kaya 1994: 98)	<i>(Nice eşit sebep (ve) antırayları temizleseler, nice denk dinlerin kendi temeli aynı bu şekilde temiz (ve) daha iyi (olan) hikmeti bulabilir.)</i>
<i>Antag antag asıĝka tusuka tegmek bolur</i> (Tekin 1976: 130)	<i>(İşte böyle nice nice faydalara ulaşabilir.)</i>

Aşağıdaki Kısasü'l-Enbiya, Nehcü'l-Feradis ve Kıssa-i Yusuf'tan alınan metinlerde, *bolur*'un bildirme göreviyle kullanıldığı görülür. Ancak bu cümlelerde herhangi bir *ihtimal/tahmin* anlamı sezilmez:

<i>Firak ne temek bolur?</i> (Ata 1997: 306)	(<i>Firak ne demektir?</i>)
<i>Emr-i ma'rûf ma'nîsi edgülıkke buyurmak bolur ta'ü nehy-i münker ma'nîsi yamanlıdın yığma'f bolur</i> (Ata 1995: 210)	(<i>Emri marufun anlamı iyiliğe çağırma ve nehyi münkerin anlamı kötülükten alıkoymaktır.</i>)
<i>Bu kitâbke Nehcü'l-ferâdis at bërdu'k, ma'nîsi uşma'hlarning açu'f yolu t'ënek bolur</i> (Ata 1995: 2)	(<i>Bu kitaba Nehcü'l-Feradis adını verdik, manası cennetlerin açık yolu demektir.</i>)
<i>Didiler baba mısırda bir kişi Hal'a buğday satma'f olur işi</i> (Karahana 1994: 236)	(<i>Dediler Mısır'da bir kişi, halka buğday satmaktadır işi.</i>)

4. (Fiil-sA+kişi eki) + (olur)

4.1. Ahıska Ağzında

AA'daki bu yapı da bir tür *ihtimal/olabilirlik* bildirmektedir. Standart Türkçede fiilin *-ebil-* yeterlik çekimiyle karşılanabilir. AA'da tespit edebildiğimiz örnekleri aşağıda verilmıştır:

- i. *gort yëllerde otliyërd'ler, gort yërdá açuğidi o gortlarda otarsan_olurdi.* (Ersöz 2013: 76). “(Hayvanlar) gort yerlerde otuyorlardı, gort yerde. Açıktı, o gortlarda **otlatılabilir**di/otlatılabiliridi. (Gort:Büyük ve küçük baş hayvanların otlatılabileceği açıklık alan.)”
- ii. *özbeğisdanda ne ezeb uğubedleri çegduğ_äp, ^hengi birin gonusağ_olur, ^hengi birini diyecem.* (Ersöz 2013: 66). “Özbekistan'da ne azap çektik! Hangi birini (istersen) **konusabiliriz**. Hangisini anlatacağım.”

4.2. Türkçenin Tarihî Metinlerinde

Kutadgu Bilig'de bu yapının pek çok örneğine rastlanmıştır:

2416 <i>Angar ötrü begler inansa bolur Tilemiş tilekin beg andın bulur</i> (Arat 1991: 255)	(<i>Böyle bir adama beyler inanabilirler; bey onun vasıtası ile arzu ettiği şeyi bulur.</i>)
2426	

<i>Kılıç birle alsa bolur terk ilig Kalem bolmağınça basumaz elig (Arat 1991: 256)</i>	<i>(Bir memleketi kılıç ile derhal ele geçirilebilir³; fakat kalem olmayınca, insan onu elinde tutamaz.)</i>
<i>2738 Bu yangılığ kişike inansa bolur Kişilik tilese anıydın kelür (Arat 1991: 286)</i>	<i>(Böyle bir insana inanılabilir⁴; insanlık istersen onda bulursun)</i>
<i>3976 Özüng ‘uñbi folsa ay zahid bulur Muyan edgü mundın iletse bolur (Arat 1991: 401)</i>	<i>(Ey zahid sen ahireti istiyorsan, onu da bulursun; orada da nimet ve sevaba nail olabilirsin.)</i>

SONUÇ

Makalede Ahıska ağzında bildirme görevi ile kullanıldığı tespit edilen *olur*’lu yapılar (*isim +olur, fül-mİş+ olur, fül-mAk+ olur, fül-sA+kişi eki +olur*) ele alınmıştır. Bu yapılardaki *olur*’un, belirgin bir *ihtimal/tahmin* ifadesi oluşturduğu vurgulanmış ve Türkçenin tarihî metinlerinde aynı yapıların bu anlamlarda kullanılıp kullanılmadığı sorgulanmıştır. Sonuç olarak Ahıska ağzındaki söz konusu *olur*’lu yapıların yeni şekiller olmadığı, aksine Eski Türkçeden beri bu şekillerin kullanıldığı görülmüştür.

Tıpkı *tur-* fiilinin *-ur* geniş zaman ekiyle çekimlenmiş hâlinin (*tur->+Dir*) kalıplaşması gibi, *ol-* fiiline *-ur* geniş zaman ekinin gelmesiyle oluşan *olur* yapısının da kalıplaşarak, cümlelerde ihtimal ve kesinlik anlamları ifade ettiği söylenebilir.

Ahıska ağzındaki bildirme görevli *olur*’un, şimdiye kadar üzerinde çok fazla durulmayan *tahmin/ihtimal/olabilirlik* işlevinin, bu yönüyle, eski metinlerdeki yeni anlam ayrıntılarını ortaya çıkarma özelliğine sahip olduğu düşünülebilir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, Bilal (2006), *Kerderli Mahmut Cennetlerin Açık Yolu Nehcü’l Ferâdis*, Edebiyat Otağı Yayınları, Ankara.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1988), *Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig II Çeviri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

³ Arat, bunu “geçirmek mümkündür” (Arat 1988: 180); Silahdaroğlu ise “almır” şeklinde çevirmiştir (Silahdaroğlu 2000: 203).

⁴ Arat, bunu “inanmak mümkündür” (Arat 1988: 202); Silahdaroğlu ise “inanmak olur” şeklinde çevirmiştir (Silahdaroğlu 2000: 227).

- ASLAN, Sema (2012), “Türkiye Türkçesinde Ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri”, *Bilig*, Güz, S:63, s.11-30.
- _____ (1991), *Kutadgu Bilig I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATA, Aysu (1995), *Nehcü'l-Ferâdis I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (1997), *Kıyasü'l Enbiyâ I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (1998), *Nehcü'l-Ferâdis III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AY, Özgür (2001), *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Fiil Çekimi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- _____ (2011), “ol- Fiili İle Yapılan Birleşik Çekimler ve Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Kullanımı Üzerine”, *Turkish Studies*, Volume 6/1 Winter, s.679-692.
- BENZER, Ahmet (2010), “İşleve Dayalı Dil Bilgisi: Türkçede Tahmin ve İhtimal Anlatımları”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:7, S:3 (Eylül), s.144-153.
- DEMİRAY, Erdiç (2011), *Ahuska Türkleri Ağzı*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kayseri.
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, İstanbul Maarif Vekaleti, İstanbul.
- DOĞAN, Şaban – ÖZALAN, Uluhan (2013), “Eski Uygurcada Tetir/Titir Cevher Fiili Üzerine”, *Türük Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1 S:1, s.252-263.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1984), *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil-*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- ERSÖZ, Serpil (2013), *Türkiye Ahıskalıları Ağzı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- GABAIN, A.Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer (1999), “Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine”, *VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARABEYOĞLU, Adnan R. (2007), “Orhon Yazıtları’nda Bol- ve Er- Fiilleri Üzerine”, *TÜBAR -XXII-* Güz, s.87-100.

- KARAHAN, Leyla (1994), *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf Yûsuf u Züleyhâ*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1959), “Türkiye Türkçesinde ‘İktidar’ ve ‘İmkan’ Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.107-124.
- _____ (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZALAN, Uluhan (2014), *Türk Dilinde Cevheri Ek Fiil*, Sakarya Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- ÖZMEN, Mehmet (2007), “Olmak Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiil Çekimeri Üzerine”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 24-29 Eylül 2000*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s.1417-1426.
- SİLAHDAROĞLU, Fikri (2000), *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Talat (2003), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul.
- TEKİN, Şinasi (1976), *Maytrisimit*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- TURAN, Zikri (1999), “Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevheri Fiili”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1996*, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 265-289.
- TÜRK, Vahit (2004), “Kutadgu Bilig Örneği İle Türkçede Ana Yardımcı Fiil (er-)”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004*, s. 2994-3006.